

ZO 24 MRT

Concert i.s.m.
de Groningsche
Muziekvereniging

foto: Marco Borggreve

TABEA ZIMMERMANN & JAVIER PERIANES

SPOT/DE OOSTERPOORT

Robert Schumann

(1810-1856)

Fantasiestücke op. 73 (1849)

1. *Zart und mit Ausdruck*
2. *Lebhaft, leicht*
3. *Rasch und mit Feuer*

Johannes Brahms

(1833-1897)

Sonate voor Altviool en Piano in Es op. 120,2 (1894)

1. *Allegro amabile – Tranquillo*
2. *Allegro appassionato – Sostenuto – Tempo I*
3. *Andante con moto – Allegro – Più tranquillo*

Pauze

Benjamin Britten

(1913-1976)

Lachrimae op. 48 (1950)

Lento – Allegretto, molto commodo – Animato – Tranquillo – Allegro con moto – Largamente – Appassionato – Alla valse moderato – Allegro Marcia – Lento – L'istesso tempo Insensibilmente con più moto – A tempo semplice

Dmitri Sjostakovitsj

(1906-1975)

Sonate voor Altviool en Piano op. 147 (1975)

1. *Moderato*
2. *Allegretto*
3. *Adagio*

Tabea Zimmermann & Javier Perianes

Tabea Zimmermann is de koningin onder de altviolisten. En dat terwijl ze zichzelf volgens haar biografie beschouwt als 'een musicus die toevallig altviool speelt'. Bescheidenheid siert de mens zullen we maar zeggen. Als soliste speelde Zimmermann met onder andere het Gewandhausorchester in Leipzig, de Berliner Philharmoniker en BBC Philharmonic, onder leiding van dirigenten als Bernard Haitink, Kurt Masur en Nikolaus Harnoncourt. Haar liefde voor kamermuziek deelt ze met collega-sterren als Gidon Kremer, Steven Isserlis en natuurlijk met haar Arcanto Quartet, dat naast Zimmermann bestaat uit violisten Antje Weithaas en Daniel Sepec, en cellist Jean-Guihen Queyras. Ook bepaald geen kleine namen. Tijdens dit concert wordt Zimmermann begeleid door Javier Perianes, een van de beste pianisten die er in Spanje rondlopen. Hij ontving vele prijzen, waaronder de Nationale Muziekprijs van Spanje en in 2019 werd hij door de International Classical Music Awards uitgeroepen tot 'Musician of the Year'. Hij is vaste gast bij verschillende gerenommeerde orkesten waaronder de Wiener Philharmoniker, het New York Philharmonic Orchestra en het KCO. Daarnaast treedt hij wereldwijd op als solist in talloze concerten en recitals, en gaat hij regelmatig op tournee met vaste muziekpartners, onder wie Tabea Zimmermann. Samen namen ze in 2020 de bekroonde cd *Cantilena* op.

De derde viool

Waarom is er voor de altviool zo weinig geschreven? Natuurlijk, de viool is de prima donna van de strijkers en trok bijna alle solistische aandacht naar zich toe. Op de tweede plaats van de strijkerssolisten kwam de cello, die daarmee de lijn van zijn verre neef de viola da gamba voortzette: de bas- of baritongamba (met zes snaren) was vanaf de late zestiende eeuw hét solo-instrument bij uitstek. Ten tijde van Bach in het begin van de 18e eeuw moest de gamba plaatsmaken voor de cello. Maar de arme altviool heeft het nooit ver geschopt en bleef na de viool en cello de derde viool spelen. Terwijl het een veel mooier instrument is dan zijn kompanen! Dat begreep Mozart heel goed, die bij voorkeur als er strijkkwartetten of -kwintetten werden gespeeld zelf de altviool ter hand nam: hij zat dan middenin het harmonisch weefsel. De virtuoze violist Paganini bestelde bij Berlioz een soloconcert, maar niet voor viool maar voor altviool, het instrument dat hem veel liever was (het concert werd *Harold in Italië*). Ook Brahms ruimde in zijn sextetten en kwintetten ruim plaats voor de alt in, schreef twee schitterende liederen met alt obligato en gaf in zijn tweede serenade voor orkest de 'derde viool' de eerste plaats. Hoe? Door simpelweg de partij voor de eerste en tweede violen te schrappen! En er zijn gelukkig altisten die componisten uitdagen speciaal voor hen hun best te doen, zoals William Primrose, die een altvioolconcert loskreeg van Bartók en een stuk voor altviool en

piano van Britten, en zoals Tabea Zimmerman die György Ligeti, Heinz Holliger en Wolfgang Rihm voor haar instrument wist te interesseren. De altviool is een lelijk eendje dat in de muziekgeschiedenis soms even een schitterende zwaan wordt.

Schumann. Nostalgische en energieke sprookjes

Na een windstille periode vlamde Schumanns creativiteit weer op. In 1949 schrijft hij veel kamermuziek, zijn trio's onder andere, en de *Fantasiestücke* voor piano en klarinet opus 73, die aanvankelijk de wereld ingingen onder de titel *Drei Soiréestücke*, in twee dagen geschreven en een week later door Clara en een plaatselijke klarinettist uitgevoerd. Ze werden in zijn tijd ook vaak door een cello uitgevoerd en we horen tevens uitvoeringen met hobo, viool en dus ook altviool. De delen die elkaar zonder onderbreking opvolgen, worden steeds sneller. Deel 1 is een nostalgisch sprookje, de altviool vertelt een verhaal – 'weet je nog hoe mooi het was?' – , zo nu en dan met kleine duwtjes door de piano aangezet verder te vertellen. In het middelste deeltje neemt aanvankelijk de piano het voortouw in het verhaal en valt de alt zijn partner telkens bij: 'Er was eens een land waar we beiden gelukkig waren'. In een passage met luchtige triolen neemt de altviool de leiding over en doet kond van het rijk van vrolijkheid waar ze eens in verkeerden, maar dat loopt weer uit in het besef van beiden dat alles, hoe mooi ook, voorbij is. Het laatste deeltje lijkt met meer kracht en

vuur moed te verzamelen het leven energiek tegemoet te treden, maar telkens valt de melodie weer terug op de herinneringen aan het verleden (motieven uit de eerste delen). Niettemin sluit het stuk opgewekt af.

Brahms: 'Een oud man ben ik, die mij veel bezin'

In 1890 ging Brahms met pensioen. Hij had genoeg gecomponeerd, vond hij. Maar een jaar later hoorde hij een klarinettist fabelachtig spelen, er ontstond een vriendschap met deze Richard Mühlfeld, die hem inspireerde tot maar liefst vier kamermuziekwerken, een kwintet, een trio en twee sonates. Voor de sonates (en ook voor het trio) mocht de klarinet door de altviool worden vervangen, waarvoor de componist de partij lichtjes aanpaste (zijn vriend, de violist Joachim gaf daarbij advies). De tweede sonate is Brahms' laatste kamermuziekwerk. Het is een mild stuk, liedachtig, van 'een oud man, die zich veel bezint'. In het eerste deel vertoont Brahms nog eens zijn meesterlijke aanpak van de hem zo vertrouwde sonatevorm. Hij zet geen themagroepen naast elkaar, maar laat alles uit elkaar voortvloeien. Het lieflijke eerste thema in de altviool wordt gedeeltelijk door de piano overgenomen, maar nu twee keer zo snel en daaruit komt de tweede themagroep voort die in feite een voortzetting is van het eerste thema en voor de slotgroep geldt hetzelfde. De doorwerking begint zelfs met een precieze herhaling van thema 1 in de piano, waarna piano en altviool steeds voortborduren op motiefjes

uit dat thema gelicht. Daarna volgt een gevarieerde en ingekorte herhaling van het begin dat uitloopt in een rustig coda. Het tweede deel vervult de functie van het scherzo, is wat onstuimiger, maar kent een bedwongen passie in het hymne-achtige middenstuk – er staat heel paradoxaal: *forte, ma dolce e ben cantando* (luid, maar lieflijk en mooi zingend). Dan wordt het uitbundiger eerste stuk weer herhaald, maar ook dat dooft zachtjes uit in een dalende melodielijn in de alt die ten slotte op een lage es eindigt. In het derde deel schuift Brahms een langzaam deel en een snelle finale in elkaar. Hij doet door voor de variatievorm te kiezen. Eerst, andante, een lieflijk thema (verwant aan thema uit deel 1) met vier variaties, waarna als vijfde variatie een druk allegro volgt (in mineur) waarin de piano met gewaagde tegenritmes in de bas bijna uit de bocht vliegt. Maar de woestheid bedaart in variatie 6: kalm heft de piano een plechtig koraal aan, dat later wordt overgenomen door de altviool. Daarna, eerst quasi improviserend, daarna in heftige zestienden met opnieuw syncopen in de piano eindigt dit deel krachtig.

Britten: “A subject very close to my heart”

Soms schrijven componisten gecodeerde muziek. Een werk geeft dan de indruk meer te betekenen dan zomaar een muziekstuk. Maar wat? Wel kunnen er kleine hints worden gegeven hoe de code te kraken. Zoiets doet zich bij Benjamin Britten voor. In enkele van zijn composities woekert ondergronds een groot

taboe, iets waarover niet gesproken mag worden (zeker in het toenmalige Britse koninkrijk): de homoseksualiteit. De homoseksueel werd als ‘anders dan de anderen’ gezien en dat is merkbaar in de plot van Brittens opera’s als *Billy Budd* (knappe matroos die ondanks zijn goede bedoelingen vanwege de groepsdruk moet worden gedood) en *Peter Grimes*, ook weer iemand die tegenover gemeenschap staat wegens een donker geheim (Britten: “A subject very close to my heart – the struggle of the individual against the masses”). *Lachrimae*, opgedragen aan William Primrose, heeft als ondertitel: *Reflections on a Song of Dowland*. Maar die ‘song’ is niet het befaamde *Flow My Tears* van John Dowland (uit Shakespeares tijd), een thema dat Dowland zelf in zijn *Lachrimae, or Seven Tears*, variaties voor gambakwintet en luit, had gebruikt, een waar meesterwerk. Als thema gebruikt Britten elementen uit Dowlands *If My Complaints Could Passions Move*, met de veelzeggende regel “That my despairs had govern’d me too long” (‘te lang ben ik door wanhoop overmand’). En wanhopig klinken de ‘reflections’, geen eigenlijke variaties, maar korte stukjes die vooral cirkelen rond een melodisch fragment uit het begin van Dowlands lied. Nadat de altviool op dit fragment heeft gezinspeeld, zet de piano in de bas het thema in: de wanhoop vanwege het feit dat de liefde zich niet mag uiten vormt de ondergrond van het bestaan. Daarna volgen de bespiegelingen waarin de sonoriteit van de altviool volledig wordt verkend: *tremoli*, bijna onspeelbaar hoge

noten, dubbelgrepen. snelle *pizzicati*, *quasi ponticello* (de strijkstok vlakbij de brug), flageoletten (*flautando*). In de zesde 'reflectie' staat iets wonderlijks in de partituur: voor de inzet van de solist is een aanhalingsteken (") afgedrukt, ten teken dat er een citaat volgt. Dat klopt, want Britten citeert hier Dowlands *Lachrimae*-song *Flow My Tears*, onder andere de noten bij de regel: "Exiled for ever, let me mourn" ('Laat me rouwen, voor eeuwig uit de maatschappij gebannen'). In de voorlaatste 'reflectie' zoekt de altviool in drukke tremoli onder langzame akkoorden van de piano steeds meer de hoogte, maar dat wild geraas loopt uit op de volledige melodie die daarna nog eens in een koraalachtige zetting à la Dowland berustend en melancholiek weerklinkt. De altviool is de ziel van de eenzame mens die radeloos probeert zijn plaats te vinden en het duister opzoekt, want: "Light doth but shame disclose" – het daglicht onthult slechts schaamte in een genadeloze, bekrompen samenleving.

Shostakovisch. In memoriam mijzelf

Ook de voormalige Sovjetunie noodzaakte kunstenaars in hun werk gecodeerde boodschappen te plaatsen die alleen de ingewijden konden ontcijferen, niet de autoriteiten. Zo zijn er tal van 'geheimschriftige' tekens bekend bij Sjostakovitsj. Een bekend teken was de nootopeenvolging DSCH (de H is in het Duits de noot B), verwijzend naar de beginletters van Dmitri's naam: D S H ostakovich. Naar je zelf

verwijzen was natuurlijk te decadent-bourgeois en -individualistisch voor de collectivistische mores van de Sovjets. Daarnaast werkte hij veel met muzikale citaten. Ook de Sonate voor altviool en piano wemelt van dit soort tekens. Maar wat ze betekenen? De sonate voor altviool en piano is het laatste werk van Sjostakovitsj, geschreven terwijl hij de dood in de ogen keek en tegelijk terugblikte op zijn achter hem liggende leven. En dat was somber, zoals dit werk somber, dof, wrang, wrokkig en uitzichtloos is. Deel 1 opent met kale *pizzicati* op de open snaren van de altviool – vergelijkbaar met het begin van Alban Bergs vioolconcert, zoals bekend een in memoriam op een gestorven meisje – gevolgd door stugge, chromatische pianolijnen. Hier horen we ook even het DSCH-motief, maar zonder de H (de B)! Alsof de componist wil zeggen dat hij er al niet helemaal meer was (hij leed aan longkanker). Daarna roeren altviool en piano zich wat meer, de intensiteit groeit met woeste, slagwerkachtige akkoorden van de piano en angstkreten van de altviool. Uiteindelijk begint de altviool aan een alleenspraak, klagend en sardonisch, waarna het deel eindigt met een terugkeer naar het broze begin: met een kaal getokkel sluipen de laatste maten op kousenvoeten de nacht in. Voor deel 2 greep de componist terug op materiaal dat hij had gebruikt voor zijn niet voltooid opera *De Spelers*, waaraan hij in 1942 had gewerkt, een parodie op de opera *De Speler* van zijn naar de Sovjetunie teruggekeerde concurrent Prokofjev, die in tegenstelling tot

Sjostakovitsj goede maatjes was met Stalin. Het is een sarcastisch scherzo, bi-tonaal: de alt en de piano volgen ieder hun eigen toonaard. Het is duidelijk dat deze spelers *va banque* gaan, want net als deel 1 verdwijnt de muziek – *morendo* – in het niets. Het indrukwekkende laatste deel omschreef de componist als “een Adagio in memoriam Beethoven” of “een Adagio in memoriam een grote componist”. Al direct horen we de iconische arpeggio’s uit Beethovens *Mondscheinsonate*. De nacht is gevallen en ook de maan zal ondergaan, zoals wij allen. Opnieuw is er een cadens van de altviool die eenzaam erkent dat alle zin uit het leven verdwenen is, of erger, dat er nooit een zin is geweest. In het midden van het werk citeert Sjostakovitsj opnieuw zichzelf, waaronder al zijn vijftien symfonieën, en helemaal tegen het einde het thema uit zijn Suite voor twee piano’s, een jeugdwerk, geschreven toen hij zestien was als in memoriam voor zijn vader. “In the end is my beginning”. Ook klinkt nog even een cellomotiefje uit Richard Strauss’ symfonisch gedicht *Don Quixote*, waarin de solocellist het wegglijpen en opstijgen van Don Quixotes ziel uitbeeldt. Dit afscheid van het leven eindigt wederom *morendo*, wegstervend.

Gillis Dorleijn

PRAKTISCHE INFORMATIE GMV

Vrienden van de Groningsche Muziekvereniging

De stichting GMV is een zelfstandige concertorganisatie. Alle werkzaamheden worden uitgevoerd door vrijwilligers. Daarnaast heeft de GMV al jaren een enthousiaste vriendenclub, bestaande uit trouwe bezoekers en andere muzikliefhebbers uit het Noorden. Vrienden genieten voorrechten zoals toezending vooraf van de programmatoelichtingen per email, en korting op het jaarlijkse Vriendenconcert. Vanaf € 50,- per jaar bent u Vriend van de GMV.

Meer informatie

groningsemuziekvereniging.nl

kamermuziek.groningen@gmail.com

**De GMV en haar steunfonds het
Wenckebachfonds vallen onder
de Culturele ANBI regeling.**

Ode

Muziek beleven in
Groninger kerken

Erik Bosgraaf Parels uit de late middeleeuwen

Onze provincie telt vele prachtige, soms eeuwenoude kerken. Tijdens Ode vormen ze het decor voor een reeks sfeervolle concerten. De uit het noorden afkomstige Erik Bosgraaf, een van 's werelds beste en avontuurlijkste blokfluitisten, stelde speciaal voor de voorjaarseditie van Ode een bijzonder programma samen.

Samen met Nicolas Achten (stem, luit en gotische harp) en Vincent Kibildis (gotische harp) duikt hij diep in de late middeleeuwen. Je hoort muziek op instrumenten uit die tijd, zoals de blokfluit, de harp en de luit, maar ook klinkt het clavisembalum, de vroegste voorloper van het klavecimbel en de piano.

Op het programma staan werken van Gilles Binchois, Guillaume Du Fay en Antoine Busnois, de drie belangrijkste componisten van de vijftiende-eeuwse Bourgondische school. Muziek die perfect past bij Noord-Nederland, waar de hoogste dichtheid middeleeuwse kerken ter wereld te vinden is.

vrijdag 12 april, 20.00 uur
Kerk Meedhuizen

zaterdag 13 april, 20.00 uur
Kerk Vierhuizen

zondag 14 april, 15.00 uur
Kerk Leermens

Kijk voor meer informatie en kaartverkoop op spotgroningen.nl.